

Objectius

Aquesta assignatura troncal pretén donar una visió de conjunt de l'evolució dels regnes i societats hispàniques del segle VI al XV amb especial atenció a la formació i consolidació dels regnes, al procés de feudalització, a l'organització territorial dels territoris musulmans conquerits, a l'expansió política i econòmica i a les transformacions del final de l'edat mitjana.

Programa

1. Els visigots a Hispania. Assentament i problemàtica jurídica i religiosa. Evolució política i institucional. La vertebració de la societat romano-visigòtica.
2. La formació i primera evolució d'Al-Andalus. El perquè de la conquesta. Formes d'assentament i esquema de l'evolució política. L'organització política. La societat i l'economia.
3. El procés constitutiu dels regnes cristians. La conquesta cristiana i l'organització del territori (s. VIII-XI): cronologia i formes. Les conseqüències socials.
4. La feudalització dels regnes hispànics: senyors-vassalls; senyors-pagesos. Els avenços conqueridors i repobladors. Aspectes jurídics i socials. Evolució política dels regnes hispànics. (1086-1210).
5. L'expansió política i econòmica (s. XIII-XIV) La consolidació de la conquesta: Mallorca, València, Andalusia. L'expansió mediterrània. La renovació urbana. Evolució i transformacions en la societat rural. Els primers conflictes socials.
6. L'Evolució política de Castella i de la Corona d'Aragó (fi s. XIII-fi s. XIV). La monarquia aragonesa i la noblesa. La guerra civil a Castella. Les relacions internacionals dels regnes. Anàlisi comparativa del marc institucional de les monarquies hispàniques.
7. La crisi o mutació socio-econòmica del segle XIV. Causes i cronologia. La qüestió demogràfica. Les dificultats econòmiques. L'impacte en la mentalitat. Els conflictes socials.
8. El final de l'edat mitjana hispànica. El Compromís de Casp. Noblesa i monarquia a Castella. L'unió de Castella i Catalunya-Aragó: el perquè i el com. Conquesta del regne de Granada. L'expulsió dels jueus. Les descobertes geogràfiques.

En començar el quadrimestre es disposarà d'un dossier amb quadres, mapes i bibliografia amb indicació de les lectures obligatòries.

A continuació s'ofereix una bibliografia general orientativa.

Bibliografia

OBRES DE CONSULTA GENERALS.

- Barkai, Ron. Cristianos y musulmanes en la España medieval. Ediciones Rialp. 1983.
- Bennassar, B. dir Historia de los españoles. vol. 1. Barcelona. Crítica. 1990.
- García de Cortazar, J.A. La época medieval. "Hist.España Alfaguara" II. 1988.
- García de Valdeavellano, L. Historia de España. I De los orígenes a la Baja Edad Media. Madrid. 1968. 4a ed. II. Del siglo X a las Navas de Tolosa. III. Castilla y Aragón en el siglo XIII. Madrid. 1988.
- García Moreno, Luis. Historia de la España visigoda. Madrid. Cátedra. 1989.
- Gautier-Dalché, J. Dufourcq, Ch.E. Historia económica y social de la España cristiana en la Edad Media.
- Glick, Th. F. Cristianos y musulmanes en la España medieval. Madrid. Alianza editorial. 1992.
- Historia de España. vols. 2,3,4. Barcelona. Planeta. 1989.
- Historia de España y América. vols. III-IV-V. Madrid. Rialp. 1985-88.
- Iradiel Murugarren, Paulino. Historia medieval de la España cristiana. Ediciones Cátedra, S.A. 1989
- Martín, J.L. La Península en la Edad Media. Barcelona. Teide. 1969.
- Mitre, E. La España medieval. Sociedades. Estados. Culturas. 1979.
- Mitre, E. Cristianos, musulmanes y hebreos. La difícil convivencia de la España medieval. Madrid. 1988.
- Orlandis, J. Historia de España. La España visigótica. Madrid. Gredos. 1977.
- Payne, S.G. Historia de España. Desde sus orígenes hasta el fin de la Edad Media. Madrid. 1985.
- Riu Riu, Manuel. Manual de historia de España. T. 2 : Edad Media. Espasa-Calpe, 1988.
- Rivero, I. Compendio de historia medieval española. Madrid. Istmo. 1982.
- Sayas, J.L.; García Moreno, L.A. Romanismo y Germanismo. El despertar de los pueblos hispánicos. "Hist.España" dirig. por Tuñón de Lara. II. Barcelona. Labor. 1982
- Suárez, L. Historia de España. Edad Media. Madrid. Gredos. 1970.
- Suárez, L. Historia de España antigua y media. Madrid. Rialp. 1979.
- Valdeón, J. Salrach, J.M.; Zabalo, J. Feudalismo y consolidación de los pueblos hispánicos (s.XI-XV). Barcelona. Labor. 1980. Historia de España, dirigida por Tuñón, IV.
- Valdeón, J. Martín, J.L. La Baja edad media peninsular. Siglos XIII al XV. La población, la economía, la sociedad. Madrid. 1996.

Avaluació

Amb caràcter voluntari es podrà presentar en acabar el quadrimestre una recensió d'una de les obres de lectura obligada.

Els coneixements adquirits s'avaluaran en dos examens parcials. El primer, alliberador de matèria, que comprendrà els quatre primers temes cap el mes d'abril i l'altre al final del quadrimestre. Aquests exàmens juntament amb la qualificació de les pràctiques serviran per a obtenir la qualificació final.

Programa

1. Introducció: el guió d'aquesta assignatura.
2. La fi de l'Imperi a Hispània: crisi fiscal, "usurpadors", "bàrbars" i *bagaudae* (s.III-V dC).
3. El *regnum gothorum* (s.VI-principis VIII dC).
  - i. L'eliminació de poders competidors i les submissions fiscals.
  - ii. La difícil transmissió dinàstica del poder.
  - iii. La qüestió del "protofeudalisme" o del "feudalisme", a seques, visigot.
4. Al-Andalus.
  - i. Un problema historiogràfic.
  - ii. La formació i consolidació de l'estat omeia (s.VIII-X dC).
  - iii. La migració àrab i berber. Les condicions de les noves pràctiques agràries.
  - iv. Els *mulūk al-tawā'if*: un cas de fragmentació política sense feudals.
5. El feudalisme més primerenc: les muntanyes del nord de la península (s.VIII-IX dC).
  - i. De l'autoritat al poder.
  - ii. Els dominis inicials.
  - iii. La descomposició de les comunitats pageses.
6. La consolidació feudal (s.X-XII dC).
  - i. La renda.
  - ii. La formalització i els comptes de les captures: documents escrits i moneda.
  - iii. L'enquadrament feudal: la fixació de conreus i la detenció de gent i de ramats.
7. El feudalisme madur. El període de les monarquies feudals (s.XIII-XIV dC).
  - i. Conflictes dinàstics; pestes, i revoltes pageses.
  - ii. La destrucció d'al-Andalus.
  - iii. Les noves societats colonials: els casos del País Valencià i de les Illes Balears.
  - iv. Les noves acumulacions i el domini de la mar.
8. 1492. Una dimensió desconeguda: Garnāta, Açores, Canàries i Amèrica.

Bibliografía recomanada

- J. ARCE, 1982, *El último siglo de la España romana (284-409)*, Alianza Universidad, Madrid.
- AA.VV., 1984, *Estructuras feudales y feudalismo en el mundo mediterráneo (siglos X-XIII)*, Crítica, Barcelona.
- AA.VV., 2000, *XII Encuentro de estudios sobre la moneda. Antes de las naciones, antes de Colón. Dinero y monedas de las monarquías feudales*, (=Gaceta Numismática, 137), ANE, Barcelona.
- A. BARBERO, 1992, *La sociedad visigoda y su entorno histórico*, Siglo XXI, Madrid.
- A. BARBERO, M. VIGIL, 1978, *La formación del feudalismo en la Península Ibérica*, Crítica.
- A. BARBERO, M. VIGIL, 1984, *Sobre los orígenes sociales de la Reconquista*, Ariel, Barcelona.
- M. BARCELÓ, 1984, "Expedicions militars i projectes d'atac contra les Illes Orientals d'al-Andalus", *Sobre Mayūrqa*, Palma: 59-76.
- M. BARCELÓ, 1995, "Crear, disciplinar y dirigir el desorden. La renta feudal y el control del proceso de trabajo campesino: una propuesta sobre su articulación", *Taller d'història*, 6: 61-72.
- M. BARCELÓ, 1997, *El sol que salió por occidente. Estudios sobre el estado Omeya en al-Andalus*, Universidad de Jaén.
- M. BARCELÓ, 1999, "De fisco gotico, hispanico sive andalusico", *Faventia*, 21/1: 103-118.
- M. BARCELÓ, H. KIRCHNER, JM. LLURÓ, R. MARTÍ, J.M. TORRES, 1988, *Arqueología medieval. En las afueras del 'medievalismo'*, Crítica, Barcelona.
- M. BARCELÓ, H. KIRCHNER, C. NAVARRO, 1996, *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*, Granada.
- E. BARRENA, 1998, "La impronta feudal en una sociedad pastoril", M. Barceló, P. Toubert, eds., "L'Incastellamento", CSIC-Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma: 71-84.
- P. BONNASSIE, 1979/1981, *Catalunya mil anys enrera*, 2 vols. Ed. 62, Barcelona.
- A.W. CROSBY, 1988, *Ecological Imperialism. The Biological Expansion of Europe, 900-1900*, Cambridge Univ. Press (hi ha una traducció castellana a Crítica, *Imperialismo ecológico*, 1999).
- P. GUICHARD, 1976, *Al-Andalus. Estructura antropològica de una sociedad islámica en occidente*, Barcelona (reeditada el 1995 per la Universitat de Granada).
- A. ISLA, 1998, "Aspectos de la organización dels espacio en Galicia: el alto Tambre, siglos IX-XI", M. Barceló, P. Toubert, eds., "L'Incastellamento", CSIC-Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma: 57-70.
- R. PASTOR, 1980, *Resistencias y luchas campesinas en la época del crecimiento y consolidación de la formación feudal. Castilla-León, siglos X-XIII*, Madrid.
- R. PASTOR, 1984, "Sobre la articulación de las formaciones económico-sociales: comunidades de aldea y señoríos en el norte de la Península Ibérica (siglos X-XIII)", *Estructuras feudales y feudalismo en el mundo mediterráneo*, Crítica: 92-116.
- J. PORTELLA, 1998, "Cómo se exporta el feudalismo: el caso de Mallorca", M. Barceló, P. Toubert, eds., "L'Incastellamento", CSIC-Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma: 85-98.
- M. SÁNCHEZ, 1995, *El naixement de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (segles XII-XIV)*, Eumo Editorial, Vic.

- A. VIRGILI, 1998, “...*Ad detrimendum Yspaniae...*?. La cruzada de Turtūša y la feudalización de la región de Tortosa (1148-1299)”, M. Barceló, P. Toubert, eds., “*L’Incastellamento*”, CSIC-Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma: 99-122.
- E.A. THOMPSON, 1971, *Los godos en España*, Alianza, Madrid.
- J. TORRÓ, 1999, *El naixement d’una colònia. Dominació i resistència a la frontera valenciana (1238-1276)*, Universitat de València.
- W. WATSON, 1983, *Agricultural innovation in the early Islamic world*, Cambridge University Press (hi ha una traducció castellana publicada recentment per la Universitat de Granada).

CODI 22128 HISTÒRIA MEDIEVAL III (Grup 3)

Prof. Antoni VIRGILI I COLET

Programa.

Introducció: l'especificitat de l'edat mitjana *hispanica*. Fonts. Historiografia.

1. La baixa romanitat i l'establiment dels primers pobles germànics (*bàrbars*) a Hispània (segles III-V).

La romanització. Les transformacions del Baix Imperi. Sueus, vàndals, alans i romans: la qüestió de les *invasions*. El repartiment del territori i la seva evolució al segle V.

2. Els visigots a Hispània.

Els gots a occident: ostrogots; visigots. De la *hospitalitas* al *Regne de Tolosa*. L'establiment a Hispània. De Vouillé al *Regne de Toledo*. Arrians i cristians.

3. La qüestió del *feudalisme* visigot: el problema de la successió monàrquica. L'estat, la institució monàrquica i l'ascens de l'aristocràcia. El poder de l'església. Fiscalitat i captura del treball pagès. La fi dels grups de poder i de l'estat visigot.

4. La constitució d'al-Andalus: la formació d'una societat tributària; una societat tribal. L'ocupació de l'espai: conquesta i pactes. L'evolució de les formes polítiques: de la província (*wilaya*) a l'estat Omeia: emirat i califat. La formació de la societat andalusina. La fiscalitat, entre l'estat i els pagesos. Els intel·lectuals i la seva funció social i política.

Fitnes, taifes. Almoràvits i almohades.

5. Les formacions socials feudals septentrionals.

El nucli cantàbric. El nucli pirinenc. Evolució interna: l'ascens de l'aristocràcia i la descomposició de les comunitats genealògiques. L'expansió i el control de les *marques*. El control del territori i dels homes: castells, parròquies, monestirs.

6. La conquesta feudal d'al-Andalus: de les pàries a l'expansió territorial.

Els vençuts: taifes, almoràvits i almohades (de nou); exili, esclavització i *mudejarisme*. Els vencedors: repartiment del botí, senyories feudals. Rendabilització de l'espai conquerit: cartes de poblament; la *Mesta*.

7. La institucionalització del feudalisme peninsular.

Regnes que es fan i es desfan: Navarra; Lleó-Castella-Galícia; Portugal; el Casal de Barcelona (*la Corona d'Aragó*). Conflictes dinàstics; enfrontaments senyoriais. Guerres i revoltes.

8. La baixa edat mitjana: crisi i transformacions.

Les diferències regionals: Aragó i Castella. Mortalitats i conflictes socials. Contracció i alternatives: del Mediterrani a les rutes atlàntiques i l'hegemonia de Castella; la reactivació de les conquestes: Granada, les Canàries, Amèrica.

Bibliografía.

1. Obres generals i manuals.

- J. A. GARCÍA DE CORTÁZAR. "La época medieval". *Historia de España Alfaguara*, direc. M. ARTOLA. Tm. 2.
- E. MITRE. *La España medieval*. Madrid, 1979.
- VALDEÓN-SALRACH-ZABALO. "Feudalismo y consolidación de los reinos hispánicos (siglos XI-XV)". *Historia de España*, direc. M. TUÑÓN DE LARA. tom. IV. Labor, Barcelona, 1980.
- IRADIEL-MORETA-SARASA. *Historia medieval de la España cristiana*. Edit. Cátedra, Madrid, 1989.
- P. GUICHARD. *Al-Andalus. Estructura antropológica de una sociedad islámica en occidente*. Seix Barral, Barcelona, 1976.

2. Temes i monografies.

- *J. ARCE. *El último siglo de la España Romana (284-409)*. Alianza Universidad.
- *E. A. THOMPSON. *Los godos en España*. Alianza, Madrid, 1971.
- *M. BARCELÓ. *El sol que salió por occidente. Estudios sobre el estado Omeya en al-Andalus*. Universidad de Jaén, 1997.
- *M. BARCELÓ i altres. *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*. Granada, 1996.
- Arqueología medieval. En la afueras del "medievalismo"*. Crítica, 1988.
- *BARBERO-VIGIL. *Sobre los orígenes sociales de la reconquista*. Barcelona, 1974.
- La formación del feudalismo en la península Ibérica*. Crítica, Barcelona.
- *J. A. GARCÍA DE CORTÁZAR. *La sociedad rural en la España Medieval*. Madrid, 1988.
- *D. W. LOMAX. *La reconquista*. Ed. Crítica.
- Las Órdenes Militares en la Península Ibérica durante la Edad Media*. Salamanca, 1976.
- *R. PASTOR. *Conflictos sociales y estancamiento económico en la España Medieval*. Ariel, Barcelona, 1973.
- Resistencias y luchas campesinas en la época del crecimiento y consolidación de la formación feudal. Castilla-León, siglos X-XIII*. Madrid, 1980.
- *J. KLEIN. *La Mesta*. Alianza, Madrid, 1981.
- *P. BONNASSIE. *Catalunya mil anys enrera*. Ed. 62. Barcelona, 2 vols. 1979/1981.
- *P. BONNASSIE i altres. *Estructuras feudales y feudalismo en el mundo Mediterráneo*. Crítica. Barcelona.
- *J. M. SALRACH. "El procés de feudalització (segles III-XII)". *Història de Catalunya*, dir. P. VILAR. Barcelona, 1987.
- *A. UBIETO. "Orígenes de Aragón". *Historia de Aragón*, vol. 8.
- *G. GONZALVO. *La Pau i Treva a Catalunya. L'origen de les Corts Catalanes*. Barcelona, 1986.
- *J. L. SHNEIDMAN. *L'imperi catalano-aragonès (1200-1350)*. 2 vols. Barcelona, 1975.
- *J. PORTELLA, ed. "La formació i expansió del feudalisme català. *Estudi General*, 5-6, Girona, 1985-86.
- *AA.DD. *La ciudad hispánica durante los siglos XIII al XVI*. Madrid, 1985, 2 vols.
- *B. CLAVERO. *El mayorazgo, propiedad feudal en Castilla (1369-1836)*. Madrid, 1974.
- *J. VALDEÓN. *Los conflictos sociales en el reino de Castilla en los siglos XIV y XV*. Madrid, 1975.
- *P. VILAR. "El declive catalán en la baja edad media. Hipótesis sobre su cronología". *Crecimiento y desarrollo*. Barcelona, 1964. *

*HIDALGO, PÉREZ; GERVÁS (eds). "*Romanización*" y "*Reconquista*" en la *Península Ibérica: nuevas perspectivas*. Universidad de Salamanca, 1998.

*LALIENA; UTRILLA (eds). *De Toledo a Huesca. Sociedades Medievales en transición a finales del siglo XI (1080-1100)*. Zaragoza, 1998.

3. Instruments.

*KINDER-HILGEMANN. *Atlas Histórico Mundial*. Istmo, 2 vols.

*P. BONNASSIE. *Vocabulario básico de la historia medieval*. Ed. Crítica, Barcelona.

*F. MAÍLLO. *Vocabulario básico de historia del Islam*. Ed. Akal, Madrid.

*ALVAREZ-RIVERO. *Cronología histórica universal por países*. Madrid, 1994, 2 vols.

*HURTADO-MESTRE. *Atles d'Història de Catalunya*. Ed. 62.